

Schreiber nr 1802 m; combinatie van wond en tekst: Heitz Bd 10, nrs 41, 42, 43; Schreiber nrs 1795m, 1803b, 1803a; Heitz Bd 31, 90; Schreiber nr 806. Adolf Spamer: *Das kleine Andachtsbild vom XIV bis zum XX Jahrhundert*, München, 1930, p 36 acht alleen de snede in het papier bepalend voor de Neurenbergse herkomst.

¹ We kunnen tenminste zes verschillende ikonografische typen onderscheiden, die veelal aansluiten bij ook van elders bekende typen: alleen het Hart (Schreiber nrs 1795m, 1796, 1796a); het Hart met de andere wonden van Christus (Spamer Tafel VII); de Engel of Engelen, die het Hart of een doek met het Hart houden (Schreiber nrs 1793b, 1797, 1798, 1801; Heitz Bd 65, 32); het Hart met het naakte Christuskind (Schreiber nr 806); het Hart

met de Verkondiging en de Verlossing (Schreiber nr 1802m), uitgegeven door de *Fraternitas trium beneplacitorum Marie*; tenslotte het Hart, door twee Engelen gedragen, God de Vader, met een pijl het Hart doorborend, en een knielende Karthuisermonnik (Schreiber nrs 1803, 1803a, b, c, d). Voorts Richtstätter o.c. pp 153 en 245; Spamer o.c. 36; *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte sub Andachtsbild*; en Vladimir Gurewich: *Observations on the Iconography of the Wound in Christ's side with special reference to its position*, in *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol XX, 1957, p 358 e.v.

² *Reallexikon sub Devotionalien*.

¹ *Schriftelijke mededeling van de Heer Albert Bühler te Karlsruhe*.

Twee portretten van Ludolf Bakhuyzen de Jonge door Cornelis Troost

DOOR J. W. NIEMEIJER

Het legaat van Maria Elisabeth van den Brink, dat bij haar overlijden in 1905 het Rijksmuseum toeviel, bevatte, behalve de schilderijen van Ludolf Bakhuyzen den Oude, wiens afstammeling zij was, ook een reeks familieportretten van andere meesters. Naar afmeting gering, maar in kwaliteit zeker niet een der minsten daaronder is een olieverfschets op papier, later op paneel geplakt, dat het supplement op de catalogus van 1907, waarin voor het eerst de nieuwe aanwinsten werden opgenomen, beschrijft als: '418b. Ludolf Bakhuyzen de Jonge, portret van den Schilder zelf; toegeschreven'. En deze naam heeft het schilderijtje behouden tot in de laatste, Engelse editie van 1960. De voortekening in het prentenkabinet, waarnaar hier wordt verwezen, was uit dezelfde schenking afkomstig en heette vroeger het portret van Gerrit Bakhuyzen te zijn, getekend door hemzelf, later, bij nader inzien: door Cornelis Troost. Het is misschien goed deze beide tenaamstellingen, zo klaarlijk met elkaar in strijd, hier in 't kort op haar juistheid te toetsen.

Van de drie huwelijken van Ludolf Bakhuyzen de Oude werd alleen het laatste met nakomelingschap gezegend; een zoon Johannes moest het voortbestaan van de stam verzekeren. Van zijn vier zoons overleefden hem er drie: Ludolf, geboren 1717, Gerrit, geboren 1721, en Arend, geboren 1722¹. In de beide eersten bleef de kunstenaarstraditie levend. Ludolf, opgeleid voor de handel, kreeg lessen van zijn buurman Quinkhard, Gerrits tegelbakkerij liet hem blijkbaar zoveel tijd, dat ook hij zich kon toeleggen op de portretschildering. Dat Gerrit bovendien muzikliever moet zijn geweest valt te concluderen uit zijn

Afb. 1. Gerrit Bakhuyzen. Zelfportret. Rijksmuseum 418a.

zelfportret in het museum (nr 418a), waar hij met blaas- en strijkinstrumenten omringd voor de ezel zit (afb. 1) Zijn enigszins gewrongen houding en de zijdelingse oogopslag zijn karakteristiek voor een poging het al te strakke en gefixeerde van de blik in de spiegel te vermijden, en de eigen beeltenis een zekere levendigheid te geven. Als zelfportret van Gerrit, van wien ook andere portretten bekend zijn, is dit kleine paneeltje dan ook volkomen acceptabel.

Maar dezelfde man zou nu ook op de pasteltekening nr. 218 zijn voorgesteld. Er is ongetwijfeld een zekere gelijkenis, maar veel groter is de overeenkomst met een portret ten voeten uit, dat Tibout Regters van Gerrits broer Ludolf schilderde, en dat eveneens met het legaat Van den Brink bezit van het museum werd (nr 2014b) (afb. 2). De identificatie van de jeugdige krijgsman op dit portret als Ludolf II is onaanvechtbaar, doordat Van Gool, die het schilderij nog ten huize van Regters zag, er al over spreekt in deel II van zijn *Nieuwe Schouburg*, 1751, blz. 354, en in het leven van Bakhuisen zelf het hele verhaal vertelt van zijn militaire avonturen (blz. 368/9). De pastel en

de daarnaar ontstane olieverschets nu laten ons deze ondernemende vrijwilliger zien: de afgebiesde uniformsteek zwierig boven het opvallend jonge gezicht, de pittige oogopslag een bevestiging van zijn 'goet en kloekmoedig gedrag' in de strijd. (afb. 3 en 4). In zoverre dus wekt de tekst van de catalogus der schilderijen, die het olieverschets als een beeltenis van Ludolf II beschrijft, meer vertrouwen dan de inventaris der tekeningen, die – mogelijk door onduidelijke gegevens van de legatrice misleid – de pastelstudie altijd een portret van Gerrit heeft genoemd.

Maar ten aanzien van den maker ligt de zaak juist andersom. Want in tegenstelling tot Gerrits zelfportret voor de ezel (418a) draagt Ludolfs beeltenis (418b) geenszins het kenmerk een portret van den schilder zelf te zijn. Bovendien staat deze Bakhuisen te boek als schilder van 'Paerden en al wat tot den Oorlog behoort' (Van Gool II, blz. 368) en zijn er van zijn hand in 't geheel geen portretten bekend. M.i. heeft men in de beschrijving van de pastel in dit geval de spijker op de kop geslagen: Cornelis Troost is de auteur, en dan niet alleen van het pastelportret, maar ook van de later

Afb. 2. Tibout Regters. Portret van Ludolf Bakhuisen de Jonge. Rijksmuseum 2014b.

Afb. 3. C. Troost. Portret van Ludolf Bakhuisen de Jonge, pastel. Rijksprentenkabinet.

opgezette olieverfstudie die daarop teruggaat. Juist in de jaren '40, waarin krachtens de leeftijd van Bakhuisen, die immers in 1717 werd geboren, ook deze portretjes moeten worden gedateerd, schilderde en tekende Troost de corps-de-gardes en andere militaire scènes, waaruit onze kwieke volontair een vergroot detail kon zijn. De houding van de man, de plaats die hij tegen de achtergrond inneemt, en vooral de blik opzij, die de suggestie van het ogenblik, het momentane oproept, zijn het waarmerk van Troost, zoals de vergelijking met een bekende en veel gereproduceerde pastel in Fodor wel heel duidelijk aantoon (afb. 5).

Zo kan aan het aantal werken van de belangrijkste en zeker de meest geliefde Hollandse 18de-eeuwse schilder, dat het Rijksmuseum mede dankzij enkele recente aankopen thans bezit, een tweetal kleine kunstwerkjes worden toegevoegd. Zij zijn, behalve door hun artistiek niveau, enerzijds belangrijk als document voor de werkwijze van den schilder, anderzijds als iconografische aanvulling op de kleurige biografie van Ludolf Bakhuisen den jonge.²

¹ De genealogische gegevens dank ik aan de bereidwillige hulp van Prof. Dr. N. J. Bakhuisen van den Brink te Leiden, nazaat van Ludolf Bakhuisen I en II.

² Op de vlg C. Kramm, Amst. (Bom) 30.XI.1937 was een portret, dat als volgt in de cat. staat beschreven: '11. Bakhuisen, L. (1717-1778) Portret d. C. Pronk, ovaal. krijttekening - hoog 17,5, breed 14,5 cm. Hierbij gevoegd: zwarte kunstportret'. Was die prent naar het getekend portret? Muller noch Van Someren vermelden haar. Het feit dat als sterfjaar van Bakhuisen wordt opgegeven 1778 i. pl. v. 1782 wekt geen vertrouwen in de onwankeelbaarheid van de identificatie. Er bestaat een portret door Pronk van den dichter L. Bake (of Baeck), uit een serie van 17e eeuwse letterkundigen, verkocht op de vlg Warner Lulofs, Amst. 4.I.1751 blz. 8 nr 117 (de overige in de cat. verspreid). Heeft men L. Bake gelezen als L. Bakh.? Er was echter misschien toch wel een zekere relatie tussen Pronk en de Bakhuisens, want de eerste heeft vele copieën naar de marines van Ludolf den oude nagelaten.

Afb. 4. C. Troost. Portret van Ludolf Bakhuisen de Jonge. Rijksmuseum 418b.

Afb. 5. C. Troost. Meisjesportret. Pastel. Mus. Fodor nr. 208.

